

М. Костомаров і його епоха: текст і контексти

(ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Міністерство освіти і науки України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України
Рівненський обласний краєзнавчий музей
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут мистецтв РДГУ

**М. КОСТОМАРОВ І ЙОГО ЕПОХА:
ТЕКСТ І КОНТЕКСТИ**
*(до 200-річчя від дня народження
Миколи Костомарова)*

Збірник наукових праць

м. Рівне

УДК 930.1 (477): 821.161.2 Костомаров
К 72

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного
університету (протокол № 4 від 27 квітня 2017 р.)*

Редакційна колегія:

Скрипник Г. А. – академік УАН, директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, доктор історичних наук, професор.

Постоловський Р. М. – ректор РДГУ, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Академії соціальних і педагогічних наук, заслужений діяч науки та техніки України.

Павелків Р. В. – доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік АН ВШ України, перший проректор РДГУ.

Вербець В. В. – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту соціальних досліджень РДГУ, академік Української Академії Акмеологічних наук.

Сверлюк Я. В. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора Інституту мистецтв РДГУ з наукової та навчальної роботи.

Шелюк Л. О. – кандидат історичних наук, професор, ректор Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.

Шевчук С. І. – кандидат філологічних наук, директор Інституту мистецтв РДГУ, заслужений працівник культури України.

Наумовська Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Прокопович Т. Ю. – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Інституту мистецтв РДГУ.

Шеретюк В. М. – кандидат історичних наук, доцент, декан історико-соціологічного факультету РДГУ.

К 72 Костомаров і його епоха: текст і контексти : зб. наук. праць / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; Інститут мистецтв РДГУ; РОКМ. – Рівне: Волинські береги, 2017. – 184 с.

ISBN 978-966-416-500-3

Збірник наукових праць, присвячений 200-річчю від народження видатного вченого, письменника, педагога, громадського діяча, організатора та члена Кирило-Мефодіївського братства Миколи Івановича Костомарова. Висвітлюються актуальні питання його наукової, етнографічно-фольклористичної та художньої спадщини.

Видання адресоване широкому колу шанувальників творчості М.Костомарова.

*Автори статей відповідають за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу.
Міркування авторів можуть не збігатися з позицією редакційної колегії.*

ЗМІСТ

Постоловський Руслан. У віхах пам'яті Рівненського державного гуманітарного університету	5
Богатирчук-Кривко Світлана. Автографи М. Костомарова на скрижалях історії Рівненщини.....	9
Алієва Людмила. Павло Чубинський і Микола Костомаров: творчі взаємини і дослідницькі інтереси.....	12
Булига Олександр. Почаївська лавра в епістолярній спадщині та мемуарах Миколи Костомарова	18
Вернюк Назар. Духовні міфи України в студіях М. Костомарова та М. Грушевського	25
Вернюк Ярослава. Художні обриси Миколи Костомарова.....	35
Істоміна Галина. Волинське гончарство у XIX столітті	39
Салтовська Наталія. Фольклористичні студії М. Костомарова в університеті Св. Володимира	48
Наумовська Наталія, Наумовська Олеся. Потойбічна орніто-символіка зозулі в українському фольклорі: дослідницькі інтенції М. Костомарова	55
Кузьма Оксана. Драматургічна майстерність М. Костомарова («Кремущій Корд»)	63
Паріс Олена. Ідеї панславізму в площині українського націотворення: погляди «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського братства.....	72
Підгорна Лілія. Художньо-образна структура чумацьких і рекрутських пісень (на матеріалах записів Миколи Костомарова з Волині 1844 р.).....	82

Прокопович Тетяна. Художня рецепція козацької пісні: Микола Костомаров і Казимир Любомирський.....	91
Ромащенко Людмила. Історична проза Миколи Костомарова: проблематика і художні особливості.....	100
Семенюк Лариса. Поле Берестецької битви в історико-краєзнавчих студіяx М.І. Костомарова	106
Сокіл Тетяна. Художній виклад історії України в драматургії М. Костомарова	113
Сташук Олександр. Взаємини Миколи Костомарова з митцями-художниками.....	126
Товкайло Олександра. Микола Костомаров і культура провінції	133
Товт Ольга. Художній світ драми «Эллины Тавриды» Миколи Костомарова	143
Цапун Раїса. Фольклорні пам'ятки Волинського Полісся: записи Миколи Костомарова та популяризація студентським ансамблем «Джерело».....	152
Шевчук Степан. Опуси з життєписних орієнтацій М. Костомарова	158
Яблонська Ольга. «Юпитер светлый плывет по зеленым водам киммерийским» М. Костомарова в контексті творчих взаємозв'язків	169
Яськів Богдан. Роль М.І. Костомарова у становленні і розвитку української національної історії.....	174
<i>Відомості про авторів.....</i>	181

ДУХОВНІ МІФИ УКРАЇНИ В СТУДІЯХ М. КОСТОМАРОВА ТА М. ГРУШЕВСЬКОГО

Анотація. *Через призму наукових студій видатних вчених М. Костомарова та М. Грушевського розглядаються витоки прадавньої усної словесності, а також з'яви її оригінальних жанрів.*

Ключові слова: *наукові студії, усна народна творчість, словесність, етнологія, історія, мистецтвознавство.*

Annotation. *Through the prism of scientific research of outstanding scientists N. Kostomarov N. Hrushevsky examines the origins of ancient oral literature, and also the phenomena of its original genres.*

Key words: *research, folklore, literature, Ethnology, history, art history.*

Актуальність теми полягає в тому, що питання з'яви духовних жанрів прадавньої, давньої української літератури, яка започаткувалася від усної народної поетичної словесності, а саме міфологічного сприйняття навколишнього світу у науковій українській літературі не розглядалося ні за шкільною, ні за програмами ВНЗ. Оскільки визріла необхідність розкриття місця української цивілізації у європейському контексті, то постала потреба реалістичного висвітлення духовності предків, їх пам'яток. Існує думка, що український етнос у всі етапи буття утверджувався духовністю і віруваннями. Саме такий аналіз буде вестися через призму духовності, її жанрового розвитку від міфологічного сприйняття навколишнього світу. У майбутньому важливо віднайти квінтесенцію певних думок у минулих та сучасних наукових студіях вчених, бо це вимога часу. В умовах тоталітарних ідеологій вони затінювалися, ігнорувалися, фальсифікувалися. Тому звернемося до напрацювань відомих літераторів, істориків, інших діячів науки, які відомі світові, Європі та слов'янщині. В радянській дійсності такі думки майже не розкривалися. Міфологічне мислення наших предків майже не висвітлювалося. Зупинимось на здобутках студій Миколи Івановича Костомарова (1817-1885), 200-річний ювілей якого маємо відзначати. Спробуємо також доторкнутися до праць і досвіду Європи, дослідженнях

відомого вченого, автора багатотомного видання «Історії України-Руси» Михайла Сергійовича Грушевського (1866-1934), який сприяв напрацюванню М. Костомарова і також відомий монографічним творенням «Історії української літератури» у 6 томах, 9 кн.

Виклад теми започатковуємо логічно з внеску Миколи Костомарова, який розкрив своє наукове сприйняття міфологічної школи XIX ст. У його аналізах віднайдемо оволодіння від первісного романтичного захоплення і до дослідження глибинного класичного викладу за рівнем учених Європи, основні за концептуальними положеннями культурно-історичної школи, яка уславлювалася діячами науки, енциклопедистами, німецькими просвітителами, особливо вченнями Й.-Г. Гердера, французької романтичної історіографії – Ф.Гізо, О.Тьєррі, Ж.Мішле, позитивістської філософії О. Конта. М. Костомаров сприймав гердерівську ідею про історію людства, саме процес розвитку духу, розкриття його внутрішніх чинників [10, с.14].

До з'яви першої фольклористичної дисертації М.Костомаров вивчив праці М.Цертелева, І.Кулжинського, М.Максимовича, І.Срезневського, М.Гоголя, М.Маркевича, О.Бодянського, діячів школи «Руської трійці», особливо ідеї останніх, що так впливали на тогочасну міфологію XIX ст. Костомаров усвідомлював існуючий зростаючий політичний напрям, що вимагав новий підхід до аналізу усної народної поезії – живого джерела, сконденсованого літопису минулого, свідчення буття народу, за життям якого так мало вивчений побут, вірування, звичаї, традиції, етичні та естетичні підходи щодо оцінки внутрішнього світу, еволюції духовності, психології, національного характеру. У ході підготовки дисертації «Об историческом значении русской народной поэзии», уперше опублікованій 1843 р. у Харкові, М.Костомаров доброзичливо сприймав релігійно-філософський та суспільно-політичний напрям XIX ст., симпатизував апології ідеї самотності слов'янства, обстоював об'єднання усіх слов'ян у межах Російської імперії. Як знавець слов'янського світу став автором програмних документів Кирило-Мефодіївського братства, зокрема, програми «Закон Божий» (Книга буття українського народу) [9]. Він був не тільки творцем програмних документів братства, а й одним з ініціаторів його заснування, неформальним лідером. У праці «Слов'янська міфологія», виданій вперше у 1846 р., розглянув вагомість слов'янщини для

пізнання не тільки України, а й Європи, і значимо, що в праці вчений використовував паралелі досліджень міфології арабських, індійських, римських, іллірійських, єгипетських, німецьких, чеських, польських діячів науки, мистецтва, дослідників та представників патристики, вводив свідчення чужинців-мандрівників по ареалу Київської Русі, літописні пам'ятки та ін.

Значимо, що в цій та наступних працях М. Костомаров ґрунтовано підняв, як вважали недалекоглядні діячі «мужицьку», «базарну» мову, засвідчив вагомість народної усної поетичної творчості. Працею «Об историческом значении русской народной поэзии» довів у середині XIX ст. переваги духовного над матеріальним: «сознание духовного в телесном и составляет основу всего прекрасного в искусстве» [10, с.59]. М. Т. Яценко – відомий літературознавець, доктор, професор, вважає, що поглиблення думки ученого фіксується також і саме в його подальших рядках: «...Предмет телесный, входя в произведение народной поэзии, получает в ней духовное значение, которое является в форме применения к быту нравственного существа: это называется в обширном смысле символом [...]. Если народ имеет определенное понятие о духовном значении какого-нибудь предмета физического мира, то это значит, что такой предмет заключает символ для народа» [Там само].

Виділення на пряму щодо виокремлення та визнання давньоукраїнської символіки та міфології стало особливо значним, бо Костомаров розглядаючи у вище згадуваному дослідженні народну символіку як кодовий знак світобачення українців, єднальну ланку між окремими індивідами. А тому Микола Іванович поділяв символи на історико-генетичні, що беруть початок у міфологічній свідомості (релігійна символіка, символи рослинного й тваринного світу), й на символи, закорінені в побуті. Останні, за його думкою, базуються на давніх міфологічних віруваннях, так і на практичному значенні рослинного й тваринного світу в житті народу.

Щоб бути сприйнятливим, М.Костомаров обґрунтовує їх за трьома видами джерел, які розкриваються у народній поезії, символами:

- за чіткою тематикою, що мають свою основу прямо у природі і достатньо зрозумілі;

- засновані на історичному використанні відомого предмету у житті предків народу;

- основані на древніми міфами чи традиційними оповіданнями і віруваннями, які є здобутком народної вигадки [10, с. 60].

Микола Костомаров у своїх наукових викладах відстоював наявність міфологічних основ у народних віруваннях, звичаях та обрядах. У праці «Слов'янська міфологія» (1845) визначав світоглядні уявлення слов'янських племен за джерелами фольклорних пам'яток, історичних відомостях. Зібрані джерела дозволили сформулювати думку, що перебування їх в оточенні довкілля (серед взаємодії фізичного та духовного) утворили узагальнення про функції природи в усній народній поетичній творчості, а саме викону вали формотворення символів. Значимо, що такий погляд визрів після виведення міфологічної системи слов'ян з відповідними аналогіями явищ балтійців та німців. На такому тлі він синкретизував звичаї та вірування предків, віднайшов у них відгомін прадавньої народної релігії. Тому розгляд міфу як життєвого у символі природних та фізичних явищ, дозволив утвердити традиції європейської символічної школи міфологів.

У монографічному науковому викладі М. Костомаров використав «Историческое значение южнорусского народного песенного творчества» (1872), в основу увів дисертаційне дослідження, яке стало на той час одним з найбільш фундаментальних праць українського та власне слов'янського фольклору. Важливо, що у ній розглядалася генеалогія пісенної та міфологічної символізації, а також вводилися паралелі заємовпливу між ними.

За науковими студіями М.Костомарова знайшлися послідовники розвитку висловлених ним ідей щодо самотутньої прадавності українського етносу, його пісенності через міфологічне обґрунтування з'яв народу, заперечуючих (особливо думками М. Погодіна), а навпаки визнаючи оригінальне і відмінне від великоруського, відтак і єдиної для слов'ян «колиски» в генезі Київської Русі.

Розуміння первісного мистецтва як мистецтва Слова, розвиток жанрів давньої української літератури обґрунтував український історик, письменник, літературознавець, мистецтвознавець, соціолог, академік УАН, АН СРСР Михайло Сергійович Грушевський. Він визначав широкий вектор видів з'яви творчості, наголошував про її

художню цінність у відтворенні об'єктивного світу буття людини. Розробляючи та аналізуючи різні види їх креативності найперше звертався до мистецтва Слова, синкретичності літератури, живопису, скульптури, музики, декоративної творчості. Він наголошував на їх об'єктивності і реальності, специфічному відображенні дійсності, втілення уявлень людини про існуючий світ. У праці «З історії релігійної думки на Україні», виданій у друкарні Наукового товариства ім. Шевченка у Львові [6], наголошував на аналогіях у розвитку цивілізованих індоєвропейських народів, до яких умотивовано відніс український етнос. Серед схожостей між ними виділив реалії міфологічні та усної народної словесності. До найдавніших аналогій найперше відзначив осмислення поглядів людини на природу, навколишній світ. Хоча в той час у науці існували різні думки, за його ж розумінням первісні погляди все-таки варто визначати у міфах за формотворчою уявою «оповідань про богів, духів, над-природних сил, про першопредків, героїв, які брали участь у творенні самого світу, його елементів як природних, так і культурних»; другий тип визначень за джерелами Михайло Сергійович виділяв: «Витвір наївної віри, духовне похідне до первісного колективу людей у намаганні пояснити світ, явища і процеси, що в ньому відбуваються, принципи світобудови, людського і природнього буття; осмислення узагальнень, які, на відміну від наукових абстракцій, мають конкретний, чуттєвий, антропоморфний характер і вигляд [6, с.10]. Таким викладом М. С. Грушевський обґрунтовував конкретне питання про приналежність давньої української усної народної словесності до індоєвропейської родини, а також доводить подібності наших давніх обрядів, пісень і молитов. Автор викладу пояснював, що також новіші дослідження українського фольклору (перекази із народної словесності), визначав їх стриманість у таких же індоєвропейських паралелях (паралелі й аналогії – це подібності наших переказів до переказів інших народів) [Там само]. М.С.Грушевський апелює свою думку на підставі побутуючих традицій, коли майже кожен поетичний образ українського фольклору виводився дослідниками з індоєвропейської міфології, які, мовляв спільні нашому народові з іншими індоєвропейськими [Там само]. Серед існуючих поглядів він довіряв дослідженням такого ж тлумачення харківському професорові Олександрові Опанасовичу Потебні (1835-

1891). Не унікав М. Грушевський виділити представника так званих літературознавчих запозичень, серед яких найвидатнішим називав Михайла Петровича Драгоманова (1841-1895). Погляди вченого виражалися у констатуванні паралелей знайденого фольклору між українським та індоіранським народами, обґрунтовував наявні впливи західноєвропейської як словесності, так і літератури. Вважав, що саме у них необхідно у майбутньому шукати найперше джерела таких подібностей. Оскільки попередній підхід повернувся до наукових тлумачень і поглядів О. Потебні, то М. Грушевський дорікав іншим ученим за швидке зречення тлумачень міфологічних зі старих, колишніх спільних індоєвропейських вірувань на користь напряду літературного, іменованого ще історичним.

Шанувальники та дослідники жанру легенд, а саме М. Грушевський подає тлумачення дефініції через існування жанру оповідань про побожні речі, властиво тих, які не згадуються у Святому Письмі. І тут же виокремлює зразковий й науковий досвід Ольги Косач-Пчілки (рідної сестри М. Драгоманова), волинського фольклориста Миколу Коробку, які зверталися до міфологічних тлумачень, але дещо обережніше від їх попередників.

За думкою М.С.Грушевського подібності виводяться із древніх цивілізацій, їх жанрів, від аналогій саме у господарстві, в тогочасній техніці, словесності різних людських рас і часто без будь-якого запозичення, а за еволюцією буття, подекуди й від спілкування, старих взаємин як наших племен, так і народів інших рас та культур. Учений вважав, що це дотичеться міфології, релігії та народної словесності [6, с.10]. А всі паралелі обґрунтовуються спільними поглядами наявної у свій час індоєвропейської родини на природу і довкілля. Такі подібності у міфології германських і литовських народів, а також у віруваннях іранських та індійських. Вчений вважав, що Святі санскритської (Веди), іранської (Авести) цивілізацій дають подібності в старих обрядах. Найперше це проявилось з приручення вогню, води. За уявою предків їх вважали святителями й чистителями життя. Від їх рівня використання залежало розмежування на добротворіння (добротворців), а також впливів злотворіння (злотворців). Вчений доводив, що минуле предків залежало від певної дії чи при влаштуванні захисних функцій в обрядах весілля, похоронах небіжчика, чи при діях зустрічі нового року [Там

само]. Автор висловленої думки чітко визначив вплив на наш фольклор паралелей в переказах, культах семітів (євреїв, сирійців, арабів, старинних вавилонян, асирійців, халдеїв, фінікійців). Обгрунтована думка, що джерелом старої семітської культури пропонувала зразком Месопотамію, визначалась також культура народів у побережжі рік Тигру та Єфрату). До давніх жанрів М. Грушевський відносив перекази про образ зміїв, з якими борються добротворці світлі ества та доброчинці, багатирі; багаті матеріальні джерела стережені цими зміями. Сюди відносив різні міфологічні та фантастичні образи, які часто п заховані в наших казках. Знаходив він такого типу подібності у повістях вавилонських та староегипетських. Сюди включав образи видумані людською уявою [6, с.11]. Кожну думку аргументовано уводив до першого тому «Історії української літератури» [5].

М.С.Грушевський визначав і впливи мотивів про творення світу як звіром чи птахом (коли звір пірнає під воду і приносить звідтіль перші грудки землі). Такий мотив виділяє з побутування у північній Азії та північній Америці, вбачав побутуючих у фінських народів, південних і східних слов'ян. Як жанр з такими мотивами більш оброблений і ще нині популяризується у народних колядках.

Така думка збудила увагу міфологів, фахівців з орієнталістики (сходознавців). Вчений визначав, що в українській народній поезії існують східнотурецькі, монгольські різні подібності, які можуть віднайти в собі впливи навіть буддійські (індійські оповідання, пов'язані з релігією Будди), хінські, не тільки з походження пізніших етносів, а також періоду перед розселенням на південь ареалу... З часів християнської ери М. Грушевський виділив помітні властивості через велике поширення політичних і культурних впливів Китаю, західної Азії, в т. зв. Східнім Туркестані, що випромінювали впливи, безпечно сягаючи околиць ареалу навіть Каспійського моря та Уралу, допускаючи і далі на захід [6, с.11].

Умотивовується вченим, що перед переселенням аборигенів до території України, наші предки населяли один з найглухіших кутків тодішньої Європи, які були малодоступні культурним течіям, водночас і в питаннях соціального розвитку. Рідше проявлявся від них впливи, ніж їх південних та західних сусідів із тієї самої індоевропейської сім'ї. Роздуми про міграційний вплив іранських

орд, які кочували в східноєвропейських степах, але зупинилися у прибережжі Чорного моря, доводять також наявний вплив германських племен, що зупинилися перед Балтійським морем. Вчений відстоював думку, що уже в той час розселення слов'янських племен піднялося до рівня ареалу германських племен у їх русі на захід і південь.

Витоки жанрів М.С.Грушевський умотивовує міфологізацією з поглядів аборигенів (корінних жителів краю, країни), а також специфіки магічного сприймання цілісного світу. Тоді до їх сприйняття входив і світ довкілля (природні, космічні явища, сили, їх дії). Уява яких не йшла поза поетичні образи певних природних явищ з незначними початками антропофоризму (в людських образах, таких як: сонце, вітер, мороз, огонь, дощ). У такому оточенні умотивовувалось використання виголосів молитов, обрядів; маніпуляцій з вогнем, запаленим приписним «живим» способом, водою, зачерпаною з формулою слів й обрядів, рослинами, зірваними з закляттями, ритуально приготовленими стравами тощо. Тогочасні люди вважали, що саме ними (словом, діями) можливо впливати на такі сили, диктувати врожаєві, диктувати приплодам своєї родини, ловам, звірові.

Як вважає М. Грушевський, були у вжитку предків нехитрі способи з'єднання таких магічних засобів, танців, хороходів, супроводжуваних магічними викликами, приспівками. Залишки деяких з них можна ще й нині помітити в народних обрядах.

Михайло Грушевський виділив у витоках європейської цивілізації, особливо слов'ян, наших предків досить розвинений культ померлих предків. За дослідженнями вченого поява різних обрядів умотивовувалася запобіганням дій і небезпечних магічних сил (у виконанні їх ще під час усіляких річних свят, трапез, пригощань й голодуваннях). М. Грушевський довів, що вони успадкувалися від первісних культур древніх цивілізацій за міфологічними моделями думок, мови, мислення, дії у різних ситуативних умовах. Вчений водночас обмотивовував, що наші предки проявляли певний пошанівок різним темним силам (істотам), які перебували в лісах, скелях, джерелах, будинках. Автор висловив міркування, що хатні істоти поєднувалися з образами предків. Тому, за пошанівок, звичайно, вони відплачували як допомогою, так і ласкою [6, с.13]. За дослідженням Грушевського примітивні форми релігійних думок

мають паралелі в інших європейських народів (західних і східних) в їх водяниках, лісовиках і польових духах, в арійських «пітарах-предках» тощо. Водночас він визначає, що в нас вони не вирізнялися побутованням чіткіше, а тому мали примітивні риси, ледве донеслися далі, як до недавніх часів, ставши одними із базових складників народного християнства.

На завершення розгляду вагомого питання дозволимо за науковими студіями І.М.Костомарова, І.М.Грушевського ствердити прадавність прапредків української цивілізації в ареалі слов'янщини і в Європейському контексті. Ідентичність розселення, переселення сприяли взаємозбагаченню етнічних культур, урізноманітненню народного світосприйняття природи, її явищ. Самобутне утвердження праукраїнців, їх покоління сприяли кристалізації, креативно-магічного Слова, яке стало привабливим, популярним, не тільки у звичаях, обрядах, а й у релігійних діях. Слово набрало чинності у релігійних жанрах (виголосах, одноосібних гуртових вокалізах, закляттях, прокляттях, замовляннях, піснях). Шанобливе виконання Слова популяризувалося в молитвах, які наближали прийняття християнізації.

Наукові думки М.Костомарова та М.Грушевського сприяли та сприятимуть утвердженню ідентичності в успадкуванні народної спадщини докиївської та Київської Русі.

Список використаних джерел

1. Анципо-Чикунський А.А. Историческая записка о Ровенском реальном училище (1832-1889) / А.А. Анципо-Чикунский. – К., 1894. – 148 с.
2. Вернюк Я. Волинь у фольклористичних дослідженнях ХІХ-поч. ХХ ст. / Ярослава Вернюк. – Рівне : Вол. береги, 2002. – 242с.
3. Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. –99, 203/4205.
4. Волинь у фольклорно-етнографічних писаннях Миколи Костомарова. – Рівне / підг. С.І.Шевчук. – Вол. береги, 2007. – 252 с.
5. Грушевський М. Історія української літератури: 6 т., 9 кн. : 1993. – Т.І. / Упорд. В.В.Яременко. Авт. перед. П.П.Кононенко, Приміт. Л.Ф. Дунаєвської / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1993. – 392с.
6. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні / Михайло Грушевський. – Вінніпег, Канада-Мюнхен, Німеччина – Детройт, США. – 160 с.

7. Грушевський М. Передмова: В кн. Етнографічні писання Костомарова / Михайло Грушевський // Записки Українського наукового товариства в Києві, 1930. –Т. I. – С.IX – XXII.

8. Державний архів Рівненської обл. – Ф. 394. оп. од. зб. – 94, арк. 10, оп. 3. од. зб. – 4, 51 арк.

9. Костомаров М.І. «Закон Божий» (Книга буття українського народу) / М.І.Костомаров. – К.: Либідь, 1991. – 40 с.

10. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І.П.Битко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т.Яценка / М.І. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 384 с.

11. Максимович М. Малороссийския песни издал М.Максимович / Михаил Максимович. – М. Тип. Августа Семена, 1827. – С. I – XXXV.

12. Міяковський В. Костомаров у Рівному / Володимир Міяковський // Україна, 1925. – №3. – С. 28-56.

13. Підгорна Лілія Миколаївна. Фольклористична діяльність Миколи Костомарова (Методологічний аспект.) Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук. /Київський національний ун-т. ім.Т. Г. Шевченка / Лілія Миколаївна Підгорна. – К.,2006. – 18 с.

14. Попов П.М. М.Костомаров як фольклорист і етнограф / П.М.Попов. – К.: Наукова думка, 1968. – 114с.

15. Славяне и скандинавы: Пер. с нем. / общ. Ред. Е.А.Мельниковой. – М.: Прогесс, 1986. – 416 с.

16. Смолій В.А. та ін. Микола Костомаров: Віхи життя і творчості. Енциклопедичний довід. / За ред. В.А.Смолія, Ю.А.Пінчука, О.В.Яся. – К.: Вища шк., 2005. – 544 с.

17. Шевчук С.І. Велика Волинь у слідчих матеріалах Кирило-Мефодіївського товариства // Наук. записки Рівненського обласного краєзнавчого музею / Степан Шевчук. – Рівне: Вол. береги, 2006. – С.197-250.

18. Яценко М.Т. М.І.Костомаров – фольклорист і літературознавець: В кн. Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І.П.Бетко, А.М.Полотай; вступ. ст. М.Т.Яценка. – К.: Либідь, 1994. – С.5-43.

Підписано до друку 11.05.2017 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.
Гарнітура «PT Serif». Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,7. Наклад 100 пр. Зам. 36.
Видавництво «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;
e-mail: oberegi@mail15.com
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.
Надруковано у друкарні видавництва «Волинські обереги».